

Praktisk forskningspolitik vid arkitektursektionerna

Anne Marie Wilhelmsen

BFR:s vetenskapliga nämnd

SAMMANFATTNING

En diskussion om olika krav på arkitekturforskningen utifrån olika perspektiv och behov. Inlägg på konstituerande möte i Föreningen för Arkitekturforskning 3 oktober 1987.

Frågan om hur begreppet arkitekturforskning skall definieras har ägnats en hel del intresse under de senaste åren. Jag tycker egentligen att definitionsfrågan är varken särskilt viktig eller särskilt meningsfull. Och jag tycker inte heller att det alls är nödvändigt att alla arkitekturforskare är överens om vad som är arkitekturforskning. Medicinerna har knappast någon överenskommelse om vad som får kallas medicinsk forskning, men den medicinska forskningen är ändå allmänt accepterad och har ett hyggligt rykte. Vad som däremot är nödvändigt, om man vill bli förstådd, är att göra klart hur man använder ordet 'arkitekturforskning' i det aktuella sammanhanget. Här uppehåller jag mig mest vid den forskning som pågår vid de tekniska högskolornas arkitektursektioner. Naturligtvis har dessa inget monopol på arkitekturforskning. Skälet till att jag väljer denna avgränsning är helt enkelt att min erfarenhet är begränsad hit.

Värderingen av arkitekturforskningen, både dess relevans och dess kvalitet, beror mycket på från vilken synpunkt man betraktar den. Det förekommer flera, sinsemellan ganska olika, perspektiv på arkitekturforskningen, och det är ofta så att ett eller annat speciellt perspektiv dominerar inom var och en av de skilda intressentgrupper som finns. För att kunna förstå den forskningspolitiska situation vi befinner oss i, och för att kunna välja handlingslinjer, kan det vara nyttigt att beskriva några av de förhärskande perspektiven på arkitekturforskningen.

Olika perspektiv på arkitekturforskningen

Sett i ett övergripande *samhällsperspektiv* skulle arkitekturforskning kunna karaktäriseras på följande sätt: Arkitekturen är det materiella rummet för människans liv, organiserat med estetiska ambitioner, och den tillkommer i olika processer. Byggnadsverk planeras och produceras. Arkitektur skapas när människor möter, använder, påverkar och själva påverkas av det byggda. Arkitekturforskning är all forskning som syftar till att klarlägga och förstå dessa processer och de delar som ingår i dem, och till att påverka processerna i riktning mot samhälleliga mål. Många människor på en mängd olika forskningsinstitutioner, inom och utom högskoleväsendet, sysslar med arkitekturforskning i denna mening.

Sektorsperspektivet kan sägas vara ett begränsat samhällsperspektiv. Sektorsuppdelningen är ett redskap som gör det möjligt för staten att hantera samhällsmålen operationellt. Byggsektorn omfattar t.ex. statliga och kommunala organ, byggnadsindustri, konsulter, användarorganisationer, samt arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer. Allmänheten tillhör byggsektorn i egenskap av brukare, men har ofta svårt att hävda sig utanför olika organisationer. Oorganiserade människors intressen, enskildas och olika 'svaga grupper', tas tillvara av myndigheter. Som byggsektorns forskningsorgan har BFR ansvaret att initiera och stödja kunskapsutveckling för byggsektorn. I sektorsperspektivet är arkitekturforskningen en del av byggforskningen, samtidigt som stora delar av arkitekturforskningen ligger utanför BFRs område. För BFR som sektorsorgan är forskningens relevans av fundamental betydelse, även om relevansen kanske inte behöver vara tydlig på kort sikt. Forskning av tvivelaktig vetenskaplig kvalitet kan kanske accepteras, om bättre kvalitet inte är möjlig att uppnå, men forskning av aldrig så god kvalitet men utan relevans för byggsektorn är ointressant, sett ur sektorsperspektivet.

Arkitekterna är en av många olika yrkesgrupper som hör till byggsektorn. För arkitektkåren bör all arkitekturforskning vara av intresse, och det är rimligt att man inom kåren har förståelse för ett samhällsperspektiv på arkitekturforskningen. Men det finns också ett speciellt *professionsperspektiv*. I yrkesverksamheten aktualiseras hela tiden kunskapsproblem som kan behandlas med forskning, och det är viktigt för professionens utveckling att så verkligen sker. Som vi vet så är det en vanlig uppfattning inom professionen att det finns för litet sådan forskning.

Högskolan företräder ett *vetenskapsperspektiv*. Forskning och utbildning är högskolans uppgifter, och grundutbildningen skall vila på vetenskaplig grund. De krav som högskoleledningen ställer på forskningen är inomvetenskaplig relevans och hög vetenskaplig kvalitet. Inomvetenskaplig relevans innebär att forskningen bidrar till områdets teoriutveckling. När det gäller den vetenskapliga kvaliteten så är det viktigt både för forskningsområdets inre utveckling och för dess trovärdighet inom forskarsamhället i stort att bedömning och kontroll sker kontinuerligt.

Men bedömningen är många gånger vanskelig! Värderingen av kvalitetskriterier kan variera ganska mycket mellan olika områden. Ett problem för arkitekturstektionernas forskare är att kollegor inom den tekniska fakulteten har en tendens att bedöma A-forskningen utifrån egna paradig, och de lämpar sig inte alltid som måttstock för oss. Men vi är själva ännu rätt osäkra och inte särskilt ense om vad som verkligen är god kvalitet i vår forskning, och så länge denna osäkerhet råder är vi också utlämnade till en bedömning enligt kriterier som andra väljer.

Det sista perspektivet jag vill nämna är *disciplinperspektivet*. Jag vill inte säga att arkitekterna ännu har utvecklat ett sådant. Men jag tror på en framväxande arkitekturdisciplin som smälter samman samhällsperspektivet, vetenskapsperspektivet och professionsperspektivet. Disciplinen skall kunna möta professionens forskningsbehov på ett sätt som tillfredställer både omvärldens och forskarsamhällets berättigade krav.

Forskningspolitik

Även på forskningspolitiken kan man anlägga olika perspektiv. Å ena sidan har vi myndigheternas styrmedel för att påverka forskningens inriktning och bedrivande, å andra sidan forskarnas sätt att handskas med situationen.

Det jag koncentrerar mig på här, är hur vi ska kunna skaffa oss medel till att bedriva den forskning och forskarutbildning vi vill ha. Frågan om vad vi ska behandla i forskningen är naturligtvis av stor ideologisk betydelse och just därför fundamental för finansieringsmöjligheterna. Den frågan går jag dock inte in på, utan håller mig till andra taktiska resonemang.

Om det tidigare har funnits mycket automatik i medelstildelningen, så blir numera automatiken mindre och mindre, och det beror mycket på vårt eget agerande hur tilldelningen blir.

Forskningsanslagen är till en del fakultetsmedel från UHÄ, men den övervägande delen kommer från andra källor. Det varierar lite från år till år och från skola till skola. På Chalmers arkitekturstektion har de senaste åren omkring 30 % av de samlade medlen för forskning och forskarutbildning varit UHÄ-anslag.

Fakultetsanslagens låga andel av totalfinansieringen gör dem ingalunda mindre viktiga. De utgör basen, de enda verkligt långsiktiga resurserna, och de enda som kan användas till 'fri forskning'. Alla externa pengar är örönmärkta mer eller mindre detaljerat. Dessutom är det allmän erfarenhet från hela högskoleväsendet att det måste finnas en balans mellan fakultetsmedel och externa medel, om man skall kunna hålla en tillfredställande kvalitet på forskningen. Mer än hälften bör inte vara externa pengar! Därför kan det vara mycket viktigare för sektionen att få en forskarassistenttjänst (kostnaden för en sådan är omkring 1 Mkr fördelat på fyra år), än att lyckas få ett BFR-anslag som är mycket större. En tillräcklig bas av fakultetsmedel är förutsättningen för att vi skall kunna åta oss uppdragsforskning.

När det gäller fakultetsanslagen för vi en ofta ganska ojämn kamp med högskolans övriga sektioner. Den övervägande delen av anslagen fördelas efter antalet elever i grundutbildningen och antalet professurer. Av övriga anslag fördelas en stor och ökande del efter prestationsmått. KTH har en mera nyanserad modell, men på Chalmers är det enda mått man funnit vara operationellt antalet examinerade forskare. Varje ny licentiat, doktor och docent tillför sin sektion ett antal tusen kronor.

Detta system är till nackdel för A-sektionen. Vi har betydligt längre studietider i forskarutbildningen än genomsnittet på CHT. Naturligtvis beror detta åtminstone till en del på att våra doktorandarbeten är av en sådan art att de måste ta längre tid än fyra år. Men det är inte något gångbart argument i diskussionen med kollegor på andra sektioner. Det enda vi kan göra, och det jag anser att vi verkligen medvetet måste arbeta på, är att minska studietiderna i forskarutbildningen till de rekommenderade fyra eller fem åren. Jag vet att det inte är lätt, men jag är övertygad om att det är nödvändigt! Doktorsavhandlingarna får inte regelmässigt vara på 500 sidor plus appendix! Vi måste få fler nya doktorander att arbeta med små, väl avgränsade projekt med hög vetenskaplig kvalitet.

Detta kräver en både kvantitativ och kvalitativ förbättring av forskarhandledningen. Det kan faktiskt också vara en god affär för sektionen att ge ekonomiskt stöd till doktorander som har kommit långt i avhandlingsarbetet och behöver ett par bekymmersfria månader för att skriva färdigt.

På lång sikt är det också viktigt att konkurrera mer framgångsrikt om fasta fakultetsmedel. Det gäller att få högskoleledningen att prioritera våra äskanden högre. Idag har vår sektion de lägsta anslagen per professor av alla inom CTH och våra äskanden om nya professurer har en stark tendens att halka ner på högskolans prioriteringslista. Vi måste kunna övertyga kollegorna om att högskolan vinner på att satsa på A-sektionen. Att yrka på rättvisa hjälper föga; det enda som gäller är 'vetenskaplig kvalitet'. Högskolans kvalitetskriterium är ett gott rykte i den internationella forskarvärlden, och det gäller all forskning oavsett finansiering. Den första förutsättningen för att nå ett sådant är att publicera flitigt, även internationellt. Personliga internationella kontakter är också viktiga, och vi bör utnyttja möjligheter till stipendier för att delta i konferenser och för att forska vid utländska universitet.

Arkitekturforskningen förtjänar ett mycket bättre rykte än den har, och det finns anledning att arbeta aktivt för att höja dess status. Ett exempel på en åtgärd som kan bli till nytta är den internationella utvärdering av BFR-finansierad bostadsforskning vid arkitekturskolorna som BFRs vetenskapliga nämnd har initierat. Utvärderingsgruppen besökte Sverige i september 1987, och som gruppens sekreterare hade jag tillfälle att följa dess arbete. Utvärderingsrapporten är under arbete och kan förväntas bli intressant.

För externa forskningsmedel är BFR vår ojämförligt största anslagsgivare. Under de senaste åren har det förts en diskussion om sektorsorganen skall behållas i sin nuvarande form, eller om de statliga forskningsmedlen i större utsträckning skall gå direkt till högskolan eller via grundforskningsråd. Nu verkar det troligast att sektorsorganen blir kvar, och jag tror att det nog är lyckligast för vårt vidkommande. A-sektionernas samarbete med BFR fungerar i många fall bra, och jag tror inte att arkitekturforskningen som helhet skulle gynnas av att pengarna fördelades av andra instanser.

Det talas ibland om de dubbla kraven på sektorsforskarna: krav på snabba användbara resultat, samtidigt med krav på vetenskaplig kvalitet. BFR arbetar med samma dubbla krav, och de understryks speciellt av den ekonomiska organisationen med anslag bundna till en treårig verksamhetsplan, samtidigt som forskningspropositionen ställer krav på långsiktig kunskapsuppbyggnad. Detta problem tycker jag BFR lyckats hantera förtjänstfullt, och jag är inte alls säker på att högskolan skulle klara av det lika bra.

Sektorsperspektivet gör emellertid att BFR inte nödvändigtvis primärt är intresserade av att stödja forskning vid arkitekturskolorna - den forskning man vill ha lägger man helst där man kan få den bäst gjord. Vilken forskning har sina bästa förutsättningar just vid A-sektionerna? Rimligtvis bör förutsättningarna vara goda både för en aspektrik arkitekturforskning med ett brett samhällsperspektiv och för en forskning som inriktar sig speciellt mot arkitektprofessionens kunskapsområde.

Ett stort problem i hela vår externfinansierade forskning är den dåliga kostnadstäckningen. De flesta känner säkert igen situationen: på en ansökan som redan är nedbantad till ett minimum får man tre fjärdedelar beviljad. När det nya anslaget kommer har redan en del förbrukats i gamla projekt där inte anslagen räckte. Resultatet blir oundvikliga växande underskott som högskolan inte i längden accepterar.

BFR har fått minskade anslag, och arkitekturens andel av medlen kan inte förväntas öka. Jag kan bara se en möjlig utveckling: vi kommer att tvingas anpassa volymen till resurserna. Om det idag på Chalmers finns 40 BFR-forskare, så kommer det att vara 30 om några år. Vi får färre forskare, som förhoppningsvis har bättre arbetsmöjligheter än vad vi har idag.

Högskolan ställer två grundläggande krav på den externfinansierade verksamheten. Den skall ha full kostnadstäckning, och den skall vara forskning-sintensiv. Utvecklings- och utredningsarbete utan ett bestämt innehåll av forskning hör inte hemma inom högskolan! Varken det ena eller det andra kravet uppfylls visserligen ännu i särskilt stor utsträckning, men vår högskoleledning hävdar dem med stöd av allt mera kraftfulla styrmedel.

Forskningsinformation

Den kanske viktigaste forskningspolitiska frågan för arkitekturområdet blir nu hur man skall kunna öka spridning och efterfrågan av forskningsresultaten. Forskning och forskarutbildning sker inom högskolor och forskningsinstitut; forskningsresultatens systematiska tillämpning och användning i utvecklings- och utredningsarbete och vidare i professionell praktik måste finna andra plattformar. Det finns en kår av kompetenta och kreativa arkitekturforskare som inom högskolan betraktas som ett övertalighetsproblem! Istället är de naturligtvis en värdefull resurs för verk och länsstyrelser, kommuner, arkitektkontor, bygg- och förvaltningsföretag och många andra. Hur skall nyttan och behovet av arkitekturforskning och arkitekturforskare kunna göras tydligt?

Anne Marie Wilhelmsen, November 1987